

מסכת שבועות דף כא עמוד א

אמר רב אידי בר אבין אמר רב עמרם אמר רב יצחק א"ר יוחנן, ר' יהודה אומר משום ר' יוסי הגלילי: כל לא תעשה שבתורה, לאו שיש בו מעשה - לוקין עליו, ושאין בו מעשה - אין לוקין עליו, חוץ מנשבע ומימר ומקלל את חבירו בשם. נשבע מנלן? א"ר יוחנן משום רשב"י, אמר קרא: לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כי לא ינקה, ב"ד של מעלה אין מנקין אותו, אבל ב"ד של מטה מלקין אותו ומנקין אותו. א"ל רב פפא לאביי, דלמא הכי קאמר רחמנא: לא ינקה כלל! אי כתיב כי לא ינקה - כדקאמרת, השתא דכתיב כי לא ינקה ה', ה' הוא דאינו מנקה, אבל ב"ד של מטה מלקין אותו ומנקין אותו. אשכחן שבועת שוא, שבועת שקר מנלן? ר' יוחנן דידיה אמר: לשוא לשוא שתי פעמים, אם אינו ענין לשבועת שוא, תנהו ענין לשבועת שקר. והוי בה ר' אבהו: האי שבועת שקר ה"ד? אילימא שבועה שלא אוכל ואכל, לאו שיש בו מעשה הוא! ואלא דאמר שבועה שאוכל ולא אכל, האי מי לוקה? והא איתמר: שבועה שאוכל ככר זו היום, ועבר היום ולא אכלה - רבי יוחנן ור"ל דאמרי תרוייהו: אינו לוקה, ר' יוחנן אמר: אינו לוקה, משום דהוה לאו שאין בו מעשה, וכל לאו שאין בו מעשה - אין לוקין עליו; ור"ל אמר: אינו לוקה, משום דהוה התראת ספק, והתראת ספק לא שמה התראה! וא"ר אבהו: תהא באכלתי ולא אכלתי.

מלקות על שבועה להבא

א. סיכום הסוגיה

הגמרא מרבה מדרשת הפסוק מלקות על שבועה, למרות שאין בה מעשה. סיכום הגמרא הוא שארבע שבועות הן, אכלתי ולא אכלתי, אוכל ולא אוכל. נשבע שלא אוכל ואכל – אין צורך בריבוי למלקות, היות שיש בה מעשה. שבועה שאוכל ולא אכל – באמת אין מלקות, לרבי יוחנן בגלל שאין בו מעשה, לריש לקיש בגלל שהתראת ספק היא זו, שעד לסוף היום עזה תקוותנו שיעמוד בשבועתו, ולא ניתן לצמצם את הזמן להתרות בו שילקה אם לא יאכל בדיוק בסוף היום¹. אמנם ריש לקיש מסכים לפטור של לאו שאין בו מעשה, אולם הביא סיבה לפטור גם לרבי יהודה המחייב מלקות בלאו שאין בו מעשה². הגמרא מסיקה שהדרשה המחייבת מלקות על שבועה שאין בה מעשה, מדברת על השבועות שלשעבר: 'אכלתי' ו'לא אכלתי'. בחרו לרבות דווקא שבועות אלו, בהיותן דומות לשבועת שווא: "מה שוא לשעבר שהוא נשבע לשנות את הידוע לאדם, אף שקר נמי לשעבר שהוא 'אכלתי ולא אכלתי'. אבל 'אוכל ולא אכל', שהוא לחבא-לא". ר"י מיגאש מוסיף, שישנה גם סברה בדבר: "דכי רבי רחמנא לאו דשבועה שאין בו מעשה למלקות-ה"מ שבועת שוא שכיון שהיא לשעבר נמצא שבעת השבועה הוא שמתחייב הלכך אעפ"י שאין בה מעשה רבה, מ"מ הא **איכא מעשה זוטא** שהיא הקצת שפתיים. מש"ה רביה רחמנא למלקות אבל אוכל ולא אכל שאינו מתחייב משעת

¹ רש"י ד"ה התראת ספק.

² רשב"א. ולמד כן ממה שפטר ריש לקיש חוסם בהמה בקול. ותרא"ש חולק ומסביר הפוך: ריש לקיש סובר כרבי יהודה לחייב על לאו שאין בו מעשה, ובחסימת קול פטר לדעת הפוטרים בלאו שאין בו מעשה, והוא עצמו אינו סובר כך.

השבועה כדי שתאמר הרי יש בה הקצת שפתים כלל ונמצא שאין שם לא מעשה רבה ולא מעשה זוטא, כי הא - לא רבי' רחמנא למלקות".

ב. האם מלקות מכפרות לגמרי?

הרמב"ם³ סובר שגם מי שלוקה, לא מיצה חשבוננו עם שמיים. והראב"ד תמה על כך מסוגייתנו, שהרי הובטח ללוקה שבית דין 'ינקה' אותו.

"אף על פי שלוקה הנשבע לשוא או לשקר וכן הנשבע שבועת העדות או שבועת הפקדון מביא קרבן, אין מתכפר להן עון השבועה כלו שנאמר לא ינקה ה'. אין לזה נקיון מדין שמים עד שיתפרע ממנו על השם הגדול שחלל, שנאמר וחללת את שם ה' אלהיך אני ה', לפיכך צריך אדם להזהר מעון זה יותר מכל העבירות".

"א"א: והרי אמרו על שמוצא לא ואל כיוצא בה כ"ד ה' מצפה אין מנאין אותו אלא כ"ד ה' מטה מלקין אותו ומנאין אותו והרי חייבי מיתות כ"ד מתודין ומתכפר להן, ומלקות תחת מיתה צומדת".

ב'תורת חיים' תירץ את קושיית הראב"ד בעזרת תובנה בסוגייתנו:

"תימה דא"כ אין חילוק בין חייבי שבועות לשאר חייבי לאוין, דשאר חייבי לאוין נמי כשמלקין אותן מנאין אותן וכשאין מלקין אותן, כגון דליכא עדים או בזמן הזה, בית דין שלמעלה אין מנאין אותן ומקבלין עונש מן השמים. וכיון דאין הפרש ביניהם אמאי כתב רחמנא: 'כי לא ינקה ה' גבי שבועה טפי מבשאר חייבי לאוין? ויש לומר דשאר חייבי לאוין אין נענשין אלא עונש אחד דהיינו בבית דין שלמטה ע"י מלקות או בבית דין שלמעלה בשאין מלקין אותן. אבל חייבי שבועות כיון דחמירי - נענשין בבית דין שלמטה ובבית דין שלמעלה. בבית דין שלמטה במלקות ובבית דין שלמעלה בייסורין ושאר עונשין...".

ג. שבועה להבא – איסור שבועה או איסור רגיל?

שורש החומרה כאן הוא ניצול כוחו המקודש של דיבור האדם - לרעה. ניתן היה לומר, שחומר שבועה הוא באמת רק בשבועות לשעבר, שמוציא בשבועה שקר מפיו, אולם בשבועה להבא, אפילו ב'לא אוכל ואכל', שלוקה, הרי זה ככל לא תעשה שבתורה שעשה מעשה אסור רגיל⁴. ניתן לומר שזו מחלוקת האמוראים במקור ההזהרה לחיוב שבועה להבא. רב דימי שסובר שמקור האזהרה הוא "לא תשבעו בשמי לשקר"⁵, מתייחס לשבועה להבא כשבועה רגילה⁶. רבי אבהו המחייב משום 'בל יחל דברו'⁷, מתייחס לשבועה להבא כאיסור תורה רגיל.

אולם הכרעת הרמב"ם והתוספות היא שכל עולם השבועות אחד הוא וגם שבועה להבא חמורה היא⁸. הרמב"ם פוסק:

³ שבועות פרק יב הלכה א

⁴ הרב סולובייצ'יק, רשימות שיעורים כאן.

⁵ כ, ב.

⁶ רש"י: "ה"ק לא תשבעו בשמי כדי לשקר בשבועתכם לאחר זמן".

⁷ כא, א.

⁸ הרב סולובייצ'יק, רשימות שיעורים כ, ב.

"נשבע אחת מארבע מחלוקות אלו והחליף, כגון שנשבע שלא יאכל ואכל, או שיאכל ולא אכל, או שאכלתי והוא לא אכל, שלא אכלתי ואכל- הרי זו שבועת שקר, ועל זה וכיוצא בו נאמר לא תשבעו בשמי לשקר, ואם נשבע לשקר במזיד לוקה"⁹.

אם כן, שורש האיסור של כל השבועות הוא 'לא תשבעו'.

בהתאם לגישה זו, חייב הרמב"ם מלקות גם במקרה שנשבע שיאכל ולא אכל, אך קשה, שזה בניגוד למסקנת סוגייתנו.

ד. נשבע שאוכל ולא אכל האם לוקה? יישוב סתירה בדברי הרמב"ם

הרמב"ם עצמו פסק לכאורה אחרת:

"שבועה שאוכל ככר זו היום ועבר היום ולא אכלה, בשוגג מביא קרבן עולה ויורד, במזיד אינו לוקה שהרי לא עשה מעשה ואף על פי שעבר על שבועת שקר.

ומפני מה לוקה אם נשבע שאכל והוא לא אכל או שלא אכל והוא אכל ואף על פי שלא עשה מעשה? מפני שמעת שבועתו לשקר נשבע, אבל אם נשבע שיעשה והוא לא עשה אינה שבועת שקר משעת שבועה"¹⁰.

"ביאור דבריו שחידוש הדין שלוקין על שבועת שקר הגם שאין בה מעשה, מוגבל למשקר בשעת השבועה. ואילו כשנשבע להבא ומחליף דבריו אח"כ, הואיל ואינה שבועת שקר בשעת השבועה אלא למפרע כשמכזיב את דברי השבועה- ליכא גזיה"כ דמלקות. רבוי התורה אך כשהשקר דומה לשוא, והיינו כשהאיסור נגמר בשעת השבועה ואינו תלוי במה שיעשה אח"כ, ומשום כך דוקא בשבועת שקר לשעבר לוקה ולא בשקר להבא ... ואמנם עצם הסברת הרמב"ם מוכיחה שדעתו שאף בלהבא בדומה לשעבר עיקר האיסור הוא השקר, ולא שע"י השבועה חל איסור על המעשה שנשבע עליו"¹¹.

אם כן, פטור בשבועה להבא שאין בה מעשה אינו סותר את הגישה שכל שבועה שהיא -יסוד איסורה הוא שבועת שקר. אולם יש ליישב את הסתירה בפסקי הרמב"ם.

לאמיתו של דבר, חיוב בשבועה להבא אפילו בפסיביות, הוא פשט המשנה¹²:

"שבועות שתים שהן ארבע: שבועה שאוכל ושלא אוכל, שאכלתי ושלא אכלתי. שבועה שלא אוכל, ואכל כל שהוא - חייב, דברי רבי עקיבא". וזהו נימוק לפסוק לחייב. מכל מקום סוגייתנו ברורה לפטור בנשבע לאכול ולא אכל, ויש לפסוק כמותה¹³.

דרכי יישוב לסתירה:

1. הרמב"ם פוטר. אמנם בהזכירו את סוגי השבועות לא נכנס לחילוקים.

⁹ שבועות פרק א הלכה ג.

¹⁰ הלכות שבועות פרק ד הלכות כ-כא.

¹¹ רשימות שיעורים לרב סולובייצ'יק דף כ עמוד ב.

¹² יט עמוד ב

¹³ מאירי, ג עמוד ב.

"ואם נשבע לשקר במזיד לוקה" - לא קאי אכל ד', שהרי בגמ' אמרו בפירוש דאשאוכל ולא אכל לא לקי וכ"פ רבינו ז"ל בביאור בסוף פ"ה ... אלא שמ"ש כאן ואם נשבע - אג' חלוקות לבד קאי¹⁴.

2. הרמב"ם התכוון לחייב במקרה שעשה מעשה אקטיבי, המונע את האכילה, כגון שנשבע לאכול ככר, והשמידה¹⁵.

3. "דווקא שנשבע שיאכל כיכר ולא אכלה, הרי זה לאו שאין בו מעשה, שהרי אכל מאכלים אחרים, אבל כשנשבע שיאכל ולא אכל כלום - הרי זה לאו שיש בו מעשה, שכן בכך שציער עצמו ונמנע לגמרי מאכילה נחשב כמעשה¹⁶".

אולי ניתן להביא ראיה לפירוש זה, מכך שהציווי "ועיניתם את נפשותיכם" נחשב כמצוות עשה¹⁷. הרי שלהתענות היא פעולה אקטיבית.

¹⁴ לחם משנה הלכות שבועות פרק א הלכה ג. בדומה לכך כתב בכסף משנה.

¹⁵ פני יהושע. כך הציע גם ב'קריית מלך'. אמנם תוספות (ד. ד"ה אבל) פטרו גם במקרה זה משום לאו שאין בו מעשה (וחייבו למאן דפטר משום התראת ספק).

¹⁶ בירור הלכה כא. ציונים ה-ו בשם חתם סופר. ולא זכיתי למצוא את המקור.

¹⁷ ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קסד.